# Bosna-Hersek Müslümanları ve Türkler

Ercüment Kuran*

Balkanlar, Kafkasya gibi, coğrafî konumu sebebiyle çeşitli kavimlerin yaşadığı bir alt kıtadır. Avrupa'nın güneydoğusundaki bu toprakların kuzeybatısında en eski tarihlerde İllir-yalılar oturmaktaydı. Arnavutların ceddi olan bu kavim, M.Ö. III. yüzyılda, Romalıların hakimiyeti altına girdi. M.S. V. yüzyılda buraları Türk asıllı Hunlar ve Avarlar iskân ettiler. Onları, VI. ve VII. yüzyıllarda, kuzeyden gelen Slavlar takip etti. Bölgenin doğusuna yerleşen Sırplar Bizans etkisiyle Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine girdiler. Batı taraflarını yurt edinen Hırvatlar da, Papa'nın gönderdiği misyonerlerin çalışmaları sonunda Katolik oldular. Ortada bulunan Boşnaklar Hıristiyanlığın rafızî mezhebi Bogomilligi benimsediler.

Bosna, adını Tuna'nın kollarından Sava nehrine dökülen Bosna ırmağından alır. Memleket dağlık ve iklim serttir. XII. yüzyılda kurulan Bosna krallığı 50.000 km$^2$ lik bir alanı kaplıyordu. Krallık en parlak dönemini XIV. yüzyılın ikinci yarısında hüküm süren I. Tvertko zamanında yaşadı. Boşnaklar mezhep itibariyle Sırp ve Hırvatlardan ayrılmakla birlikte, soy ve dil bakımından onlardan farklı değillerdi. Nitekim 1354'te Çanakkalle Boğazından Rumeli'ye geçerek Balkanları fethe başlayan Osmanlı Türklerinin 1389'da Sırplarla yaptıkları Kosova meydan muharebesinde Boşnaklar karşı safta yer almışlardır.

Bilindiği gibi, Bosna 1463'te Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı İmparatorluğuna katıldı. Fethin ardından burada sancak teşkilâtı kuruldu; sancak merkezi olarak ta Sarayovası kasabası seçildi ki, bugünkü Saraybosna şehridir. Osmanlı ordusu 1470 yılında da Bosna'nın Adriyatik denizine doğru uzanan Hersek bölgesini fethetti. Böylece, merkezi Mostar olmak üzere, Hersek sancağı teşkil olundu.

Boşnak ve Hersekliler Osmanlı idaresine girdikten sonra İslâmiyeti kabul ettiler. Onların din değiştirmesinde başlıca âmil Bogomil mezhebinin hak dinine yakın olmasıdır. Gerçekten bu mezhep, Hz. İsa'yı peygamber tanımakla birlikte, onun Allah'ın oğlu olarak insan şeklinde cisimleştiği inancını reddetmekteydi. Ancak Boşnaklar Müslümanlığa birden girmediler. Önce şehirli ve kasabalılar, daha sonra kırlık bölge halkı müslüman oldu. İstanbul'da Başbakanlık Arşiv Dairesi'nde mahfuz 24 sayılı Tapu defterindeki kayda göre, 1489'da Bosna sancağında Hıristiyanlar 25.000 hane, 1.300 dul hanesi, 4.000 mücerred yani bekâr erkek, Müslümanlar ise 4.500 hane ve 2.300 mücerreden ibaretti(1).

Osmanlılar memleketin pek çok bölgesinde uyguladıkları timar sistemini Bosna ve Hersek sancaklarında da kurdular. Timarlı sipahiler, savaş zamanında sancak beyinin emrinde sefere katılmak şartıyla, yönetimlerine bırakılan toprakların gelirine sahip oldular. Yerli halk reaya sıfatıyla ziraatle uğraşıyor, ürettiği mahsulün belirli kısmını tâbi oldukları sipahilere aynî olarak, şerî ve örfî vergileri de nakden ödüyordu. Eski dönemin feodal beyleri topraklarını Osmanlı idaresinde korudular. Bunların çoğu Müslüman olduğu halde, bazıları Hıristiyan kaldılar. Timarlar yanında ırsî çiftlikler de bulunuyordu. Çiftlikler zamanla genişledi ve zengin çiftçilerin hizmetinde "kmet" denilen topraksız çiftçiler kitlesi meydana geldi. Buna rağmen, Osmanlı döneminde adalet hüküm sürmüş ve reaya, din ayı-

(*) *Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi.*

(1) Branislav Djurdjev, "Bosna", *Encyclopaedia of Islam*, Yeni baskı, c. I (1960), s. 1265.

nını gözetilmeksizin, kadının himayesine mazhar olmuştur.

Bu dönemde Bosna ve Hersek şehirleri gelişmiş, hususiyle Saraybosna'da büyük bir imar faaliyeti görülmüştür. Sancak beyi Gazi Hüsrev Bey'in 1530'da inşa ettirdiği cami Balkanlarda Osmanlı mimarisinin en güzel eserlerinden biridir. 1537'de yapımı tamamlanan medrese ile esnaf ve zanaatkârların dükkânlarının bulunduğu Başçarşı şehre Müslüman Türk kimliği kazandırmıştır. 1660 yılında Saraybosna'yı ziyaret eden Evliya Çelebi gördüklerini şöyle anlatır : "Yüz yetmiş yedi mihrab meâbidi var, yetmiş yedisinde cuma namazı kılınır... (Boşnakların) cümlesi pak-itikad mü' min muvahhid... gıll-u guşden beri kimselerdir"(2).

Bosna sancağı 1580'de merkezi Banyaluka olan bir eyalet yapıldı. 1686'da merkez Travnik'e taşındıysa da Saraybosna XIX. yüzyıl ortasında yeniden eyalet merkezi oldu. 1864 tarihli Vilâyet Nizamnamesi uyarınca, 1866'da Bosna 6 sancaklı vilâyet ve Hersek 2 sancaklı mutasarraflık haline getirildi.

XVII. yüzyıl sonunda Osmanlı devletinin gerilemeye başlaması Bosna'yı da etkilemiştir. Nitekim, 1683'te ikinci Viyana kuşatmasının hezimetle sonuçlanması üzerine, Avusturya ve Venedik ordularının istilasından kaçan Müslümanlar Bosna'ya gelip yerleşmişlerdir. Şarkiyatçı J. Krcmarik "Türk hakimiyeti devam ettiği müddetçe... Bosna Türk imparatorluğu'nun bir kalesi oldu" hükmünü vermekte ve Boşnakların padişaha bağlılığını teyid ederek 1544'ten 1611'e kadar Boşnak asıllı dokuz devlet adamının sadrazamlığa yükseldiğini belirtmektedir(3).

Ne var ki, XVIII. yüzyılda merkezî idarenin zaafa uğraması imparatorluğun her tarafında yerli âyanlar, derebeyler ve hanedanların teşekkülüne imkân sağladı. Bosna'da da irsî kaptanlıklar Padişah fermanını dinlemez oldular. III. Selim'in giriştiği eyaletleri merkeze bağlama siyaseti II. Mahmud'un saltanatında başarıya ulaştı ve Gradacaclı Hüseyin Kaptan'ın 1832'de devlete itaat etmesinden üç yıl sonra Bosna'da kaptanlıklar kaldırıldı. Buna rağmen, isyanlar devam etti. Müslüman ağalar yüzyıllardır sahip oldukları imtiyazları korumak için hükûmet merkezinin uygulamaya koyduğu islahata karşı çıktılar. Ayrıca Hıristiyan tebaa 1830'da özerk beylik olan Sırpların kışkırtmalarına kapılarak Avusturya topraklarına sığındılar ve "haydut" adı altında memleketin asayişini bozdular. Kırım savaşından sonra, 1859'da, Tanzimatçı devlet adamlarının çıkarttığı kararname Bosna'da kmetlerin hukukunu düzenledi. Böylece köylülerin arazi sahiplerine ödeyecekleri aidat belirlendi. İstanbul'dan gönderilen valiler Bosna ve Hersek'te Batı örneğinde adalet ve eğitim ıslahatı gerçekleştirdiler. Saraybosna'da ve kaza merkezlerinde nizamiye mahkemeleri, rüşdiye mektepleri açıldı.

Hersekli Hıristiyanların 1875 ilkbaharında Avustuyalı'ların kışkırtmasıyla başlattıkları ayaklanma kısa zamanda Bosna'ya sıçradı. Bunu Filibe sancağı Bulgarlarının isyanı takip etti. Rusların müdahalesi sonunda da, 1877 Nisan'ında, Osmanlı-Rus savaşı çıktı. Osmanlı ordusunun yenilmesi üzerine, 1878 Temmuz-'unda Berlin'de barış antlaşması yapıldı. Rumeli'nin büyük kısmını Türklere kaybettiren antlaşmanın 25. maddesi Bosna-Hersek ile ilgiliydi. Buna göre, Bosna ve Hersek Avusturya idaresine geçiyor, Yenipazar sancağının yönetimi, Avusturyalılara bazı imtiyazlar tanınmak şartıyla, Osmanlı devletine bırakılıyordu. Bosna Müslümanları yabancı işgaline şiddetle direndiler, fakat sonunda Avusturyalı'lara boyun eğdiler. Hıristiyan hakimiyetinde yaşamak istemeyen Boşnaklar Türkiye'ye göç ettiler.

Avusturya 1908 Temmuzunda Osmanlı devletinde II. Meşrutiyet ilân olununca, tek taraflı olarak Bosna-Hersek'i ilhak etti. Osmanlı hükümeti bu oldu bittiyi 1909 Şubat'ında tanıdı. Avusturya'nın I. Dünya savaşından ye-nik çıkması üzerine de Bosna-Hersek, 1918 Ekiminde kurulan Sırp - Hırvat - Sloven krallığına katıldı. 1931'de Yugoslavya adını alan krallık, II. Dünya savaşı ertesinde, 1946'da,

(2) Evliya Çelebi, *Seyahatname*, İstanbul, 1314, c. V, s. 427-441.

(3) J. Krcmarik, "Bosna-Hersek", *İslâm Ansiklopedisi*, c. II (1944), s. 731-732.

Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin ilânına kadar sürdü. Adı geçen cumhuriyet Tito'nun kuvvetli kişiliği sayesinde birliğini korudu; onun 1980'de ölümünden sonra çözülmeye başladı, 1990 yazında da parçalandı.

Bosna-Hersek, federasyonu teşkil eden altı cumhuriyetten biriydi. Cumhuriyetin Müslüman vatandaşları komünist rejim süresinde millî ve dinî kimliklerini korudular. 1953 nüfus sayımında Bosna-Hersek'te 1.264.372 Sırp, 654.229 Hırvat ve 860.486 "milliyeti beyan edilmemiş Müslümanlar" yaşamaktaydı. Yugoslav tarihçi B. Djurdjev "Müslümanların çoğunluğu Türkiye'yi anavatanları kabul ediyordu" demektedir(4). Gerçekten Boşnaklar Osmanlı kültürüne katkıda bulunmuşlar, Hasan Kafî gibi fikir ve din adamları, şairler, tarihçiler, sanatkârlar yetiştirmişlerdi.

Federasyon üyesi Slovenya ve Hırvatistan cumhuriyetlerinin, Yugoslavya'dan ayrılmak maksadıyla, 1990 Aralığında faaliyete geçmeleri Müslüman Boşnakları cesaretlendirdi. Onlar da 1991 sonbaharında Parlamentolarında bağımsızlık kararı aldılar. Ancak, Avrupa Birliği 15 Ocak 1992 de Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığını tanıdı, Boşnaklarınkini ise reddetti. Bosnalı Sırplar ve Hırvatlarla Müslümanlar arasında başlayan silahlı mücadele Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın müdahalesiyle çözümsüz bir hal aldı.

Bosna'da cereyan eden facia medenî dünyanın yüz karasıdır. Sırbistan'ın desteklediği Bosnalı Sırplar, Karadjic'in önderliğinde, Müslümanlara karşı etnik temizlik sürdürmektedirler. Sırpların hedefi "Büyük Sırbistan"ı kurmaktır. 1990'lı yılların başında yaklaşık 4.300.000 olan Bosna nüfusunun % 43'ü, yani 1.850.000 kadarı, Müslümandı. Merkezi Paris'te bulunan "Association Sarajevo"nun genel sekreteri Faik Dizdarevic'in bildirdiği gibi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Almanya'nın da desteği sayesinde aldığı kararlarla, Bosna-Hersek topraklarını Sırbistan ve Hırvatistan lehine parçalamaktadır. Nitekim Vance-Owen planı Bosna devletinin etnik bölünmesini hazırlamış, 1993 Mayısında kabul edilen Washington anlaşması bu devleti "himaye altında" altı bölgeye ayırmış, aynı yılın sonbaharında tasarlanan Cenevre planıyla da Bosna Saraybosna, Tuzla ve Bihac bölgelerini kaplamak üzere daraltılmıştır. Birleşmiş Milletlerin Bosna konusundaki kararları, Boşnakların silahlanmasını önleyen ambargo dışında, uygulanmamıştır(5).

Türkiye Cumhuriyeti Aliya İzzetbegovic yönetiminde kahramanca savaşan Boşnaklara mümkün olan yardımı yapmakta, Milletlerarası kuruluşlar ve hususiyle İslâm Konferansı'nda Bosna meselesini barışçı yoldan halle çalışmaktadır. Türk milleti din kardeşleri Boşnakların maruz kaldığı vahşeti lânetlemekte, onların ıztırabını dindirmek için her türlü fedakârlığa hazır bulunmaktadır.

(4) Djurdjev, a.g.e., c. I, s. 1274.

(5) Faik Dizdarevic, "La Bosnie-Herzégovine : situation et perspectives", *Politique Etrangère*, 1994 1, s. 171-177.